

Ks. Leszek Wałęciuk
Siedlce

JANA PAWŁA II WIZJA ZAGROŻEŃ ŻYCIA RODZINNEGO

Powszechne doświadczenie ukazuje nam, że rodzina jest naturalnym środowiskiem narodzin człowieka i jego uspołecznienia. Jan Paweł II tą prawdę ujmuje w słowach: *Rodzina jest kolebką życia i miłości, gdzie człowiek „rodzi” się i „wzrasta”*.¹ Rodzicielstwo małżonków jawi się nam jako uczestnictwo w ojcostwie samego Trójjedynego Boga. Rodzice przekazują życie od Wiekuistego i jawią się jako priorytetowi wychowawcy.

W tym aspekcie Ksiądz Biskup Zbigniew Kiernikowski w *Cykle konferencji wygłoszonych w Radiu Watykańskim w 1994 roku, czyli w Roku Rodziny* zauważył, że w każdym pokoleniu stajemy wobec problemu duszpasterskiego związanego z małżeństwem i rodziną. Jakimi rozwiązaniami się zadowalamy jako małżonkowie czy duszpasterze?²

Ponadto na rodzinę oddziałują wypadkowe siły społeczeństwa i państwa. W tym kontekście Ksiądz Profesor Marian Graczyk badając doktrynę Papieską akcentuje, że przeróżne instytucje państwowe i społeczne zamiast wspierać rodzinę w wykonywaniu jej zadań, to dążą do zastąpienia dzieciom ojca i matki.³ Te i tym podobne zjawiska ukazują nam, że jesteśmy

¹Jan Paweł II, *Christifideles laici*, Rzym 30.12.1988, nr 40.

²Warto w tym miejscu uaktualnić pytanie postawione przed kilkunastu laty: Czy może wobec trudności i naporu stale wzrastającego, laickiego i nie tylko ludzkiego spojrzenia na małżeństwo i rodzinę zadowalamy się rozwiązaniami połowicznymi, pozornie lepszymi, bardziej ludzkimi, jak to się zwykło mówić? Z. Kiernikowski, *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie. O chrześcijańskim małżeństwie i rodzinie jako sakramencie zbawienia*, Warszawa 2001, s. 307 – 308.

³Por. M. Graczyk, *Rozwój narodu przez odnowę rodziny. Z refleksji nad myślą Jana Pawła II*, w: *Studia Podlaskie* 10 (1995) nr 1, s. 49. To zjawisko w całej rozciągłości jawi się nam przy pozbawianiu rodziców pracy zawodowej, nawet z użyciem metod ekstremalnych, by następnie przy pomocy przeróżnych czynników matkować

świadkami destrukcyjnego wpływu przeróżnych czynników i związanych z nimi ideologii na tą priorytetową instytucję.⁴ Te zagadnienia w całej swojej rozciągłości podejmuje Jan Paweł II w swoim nauczaniu. Dlatego wydaje się, że warto poświęcić tej cennej nauce nieco uwagi. Refleksja nad nim rodzi pytanie: **Jakie są źródła zagrożeń dla współczesnej rodziny w myśli Jana Pawła II?** Aby właściwie odpowiedzieć na to pytanie trzeba przywołać jeszcze inny wymiar tego zagadnienia. Chodzi o samą koncepcję rodziny w doktrynie Ojca Świętego. Więc idąc po tej linii badawczej zaprezentuje się: zadania rodziny chrześcijańskiej, przyczyny kryzysu rodziny i zagrożenia trwałości rodziny.

1. ZADANIA RODZINY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Zdaniem Ojca Świętego do zadań rodziny chrześcijańskiej należy:

1. Tworzenie wspólnoty osób, 2. Służba życiu, 3. Udział w rozwoju społeczeństwa, 4. Uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła.

1.1. Tworzenie wspólnoty osób

Objawienie Boże oznajmia nam, że Trójosobowy Bóg stworzył człowieka na swój *obraz i podobieństwo*. Trójosobowa Transcendentalna Społeczność jest *Miłością*, a osoba ludzka jako jej *obraz i podobieństwo* jest powołana do miłości – komunii, czyli do istnienia na sposób daru.

dzieciom. Dochodzi do sytuacji, że bezrobotni rodzice są pozbawieni mocą decyzji państwowych prawa do zdobywania chleba dla siebie i swoich dzieci, żyją w warunkach poniżających godność człowieka. Jednocześnie rozwija się sieć instytucji zastępujących rodziców - szczególnie ojca – w procesie karmienia, ubierania i wychowywania dzieci.

⁴Zdaniem niektórych badaczy tak wielki wybuch zjawisk negatywnych wiąże się z transformacją społeczną i powstawaniem nowego typu społeczeństwa – informatycznego. Jednakże istnieją dowody, że proces moralnej odbudowy społeczeństwa informatycznego już się rozpoczął i ustanowienie norm etycznych jest na nowo możliwe. To stanowisko koresponduje z wypowiedzią Jana Pawła II z encykliki *Redemptor hominis: Rozwój techniki oraz naznaczony panowaniem techniki rozwój cywilizacji współczesnej domaga się proporcjonalnego rozwoju moralności i etyki*, Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Rzym 4.03.1979, nr 15. Odtąd RH. Podobny pogląd prezentuje J. Mariański w swojej ambitnej i w pełni udanej próbie socjologicznej *Kryzys moralny czy transformacja wartości. Studium socjologiczne*, Lublin 2001, s. 125 – 126; zob. F. Fukuyama, *Wielki wstrząs. Natura społeczna a odbudowa porządku społecznego*, Warszawa 2000, s. 227 – 228.

Ta komunია na sposób daru urzeczywistnia się w małżeństwie. Prowadzi ona małżonków do pierwotnej jednościi, czyli do stawania się *jednym ciałem*.⁵

Komunia małżeńska realizowana na poziomie przyrodzonym, jest przez Jezusa Chrystusa wzmocniona przez dar nowej nadprzyrodzonej komunii miłości poprzez sakrament małżeństwa. Zbawiciel ciągle ubogaca małżonków chrześcijańskich swoimi łaskami wysłużonymi na Krzyżu i przez Ducha Świętego daje *nowe serce* i uzdalnia mężczyznę i kobietę do miłowania tak, jak On Sam nas umiłował. Komunia małżeńska – zdaniem Ojca Świętego – *wymaga pełnej wiernościi małżonków*. Prze ona *ku nieprzerwanej jednościi ich współżycia*.⁶ W ten sposób dochodzimy do następnego zagadnienia.

1.2. Służba życiu

Bóg powołuje małżonków do *szczególnego uczestnictwa w swej miłości, a zarazem w swojej mocy Stwórcy i Ojca poprzez ich wolną i odpowiedzialną współpracę w przekazywaniu życia ludzkiego*.⁷ Małżonkowie czynią to w harmonii z prawami wpisanymi w swoja naturę jako męża i żony.⁸ W ten sposób rodzina staje się *sanktuarium życia* i istotnym ośrodkiem *kultury życia*.

Rodzice z racji, że przekazali od Wiekuistego Boga życie dziecku, jawią się jako jego pierwsi i priorytetowi wychowawcy.⁹ Mają oni kształtować właściwy świat wartości dla dziecka. Wielką i niezastąpioną rolę w wychowaniu przypisuje Papież pracy ludzkiej.¹⁰ Szczególnie wychowanie rodziców winno się skupić na kulturze życia płciowego, co wyraża się w wychowaniu do czystości jako sprawności moralnej, aby doprowadzić osobę do złożenia daru z siebie w miłości. Proces wychowania wymaga podmiotowej funkcjonalności u wychowanka, co wyraża się w samowychowaniu.¹¹ Ta

⁵Zob. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, Rzym 22.11.1981, nr 11. Odtąd FC. Także tegoż Papieża, list, *Gravissimam sane*, Rzym 2:02.1994, nr 8. Odtąd GmS.

⁶Zob. FC 20; Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, Rzym 7.12.1965, nr 48. Odtąd KDK.

⁷FC 28.

⁸Por. Paweł VI, *Humanae vitae*, Rzym 25.07.1968, nr 12.

⁹Por. FC 36; Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis*, Rzym 28.10.1965, nr 3.

¹⁰Ojciec Święty naucza: Praca i pracowitość warunkują także cały proces wychowania w rodzinie, Jan Paweł II, *Laborem exercens*, Castel Gandolfo 14.09.1981, nr 10. Odtąd LE.

¹¹W liście Parati semper czytamy: *Jeśli bowiem nie ulega wątpliwości, że rodzina wychowuje, że szkoła kształci i wychowuje, to równocześnie tak działanie rodziny, jak i szkoły pozostanie niekompletne, (a może nawet zostać wręcz zniweczone) -*

zasada funkcjonalnej podmiotowości rozciąga się także na sferę ewangelizacji w rodzinie.¹²

1.3. Udział w rozwoju społeczeństwa

Ojciec Święty za *Vaticanum II* stwierdza: „*Ponieważ Stwórca wszechrzeczy ustanowił związek małżeński początkiem i podstawą społeczności ludzkiej*”, *rodzina stała się „pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa”*.¹³ Poprzez rodzinę młodzi obywatele wchodzą do społeczności i w niej biorą udział. W rodzinie młody człowiek nabiera sprawności moralnych, intelektualnych, zawodowych koniecznych do podjęcia zadań w społeczeństwie. W tym duchu Ojciec Święty stwierdza: *rodzina stanowi kolebkę i najskuteczniejsze narzędzie humanizacji i personalizacji społeczeństwa*.¹⁴ Z tej racji rodzina ma poważne zadania społeczne i polityczne. Na priorytetowym miejscu wymienia Papież gościnność, czyli troskę o potrzebujących i nacisk rodziny na państwo aby prowadziło ono politykę rodzinną, respektując podmiotowe prawa rodziny. Ojciec Święty prezentuje Kartę Praw Rodziny.¹⁵ Stanowi ona imperatyw dla legislatur państwowych.¹⁶ Ponadto rodzina jest wezwana do budowy nowego personalistycznego ładu społecznego i międzynarodowego.

1.4. Uczestnictwo w życiu i w posłannictwie Kościoła

Pomiędzy rodziną a Kościołem zachodzą pozytywne i nawzajem się dopełniające relacje. Ta podstawowa komórka społeczeństwa jawi się nam jako „*Kościół w miniaturze*” (*Ecclesia domestica*).¹⁷ Ojciec Święty ujmuje treść posłannictwa rodziny chrześcijańskiej w potrójnym a zarazem jedynym odniesieniu do Jezusa Chrystusa, jako Proroka, Kapłana i Króla. Ukazuje On *rodzinę chrześcijańską jako 1) wspólnotę wierzącą i ewangelizującą, 2) wspólnotę dialogu z Bogiem, 3) wspólnotę w służbie człowiekowi*.¹⁸ Ukazemy

jeżeli każdy i każda z Was, Młodych, sam nie podejmie dzieła swojego wychowania. Wychowanie rodzinne i szkolne może tylko dostarczyć Wam elementów do dzieła samowychowania, Jan Paweł II, list, *Parati semper*, Rzym 31.03.1985, nr 13.

¹² Zob. FC 39; Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, Rzym 8.12.1975, nr 71.

¹³ FC 42; Sobór Watykański II, *Apostolicam actuositatem*, Rzym 18.11.1965, nr 11. Odtąd DA.

¹⁴ FC 43.

¹⁵ Zob. FC 46.

¹⁶ Por. L. Dyczewski, *Rodzina i społeczeństwo*, w: *Roczniki Nauk Społecznych* 19 - 20 (1991 -1992), z. 1, s. 90.

¹⁷ FC 49; por. DA 11.

¹⁸ FC 50.

treść posłannictwa rodziny chrześcijańskiej w wymienionej kategorii wspólnot.

1. Rodzina chrześcijańska jako wspólnota wierząca i ewangelizująca wypełnia swoje zadania prorockie przyjmując i głosząc Słowo Boże. Staje się *wspólnotą ewangelizującą* i *Kościółem domowym*, gdzie dzieci i młodzież pobierają prawdziwą katechezę.¹⁹
2. Rodzina jako wspólnota dialogu z Bogiem urzeczywistnia swe posłannictwo poprzez życie sakramentalne, ofiarę życia i modlitwę. Uświęca ona siebie, wspólnotę kościelną i świat. Wprowadza swoich członków w liturgię Kościoła, szczególnie w Eucharystię.
3. Rodzina jako wspólnota w służbie człowiekowi jest wezwana do kierowania się prawem ewangelicznej miłości w codziennej egzystencji.

2. PRZYCZYNY KRYZYSU RODZINY

Zdaniem Jana Pawła II przyczyny kryzysu współczesnej rodziny chrześcijańskiej są następujące: 1. Kryzys miłości małżeńskiej, 2. Utrata więzi rodzinnych, 3. Plaga bezrobocia, 4. Szkodliwy wpływ środków społecznego przekazu. Dokonamy teraz podejścia gnozologicznego do zasygnalizowanych treści.

2.1. Kryzys miłości małżeńskiej

Zdaniem Ojca Świętego we współczesnym małżeństwach poważnie jest zagrożona miłość małżeńska. Przechodzi ona *sui generis* kryzys. U jego korzeni leży fałszywe pojęcie wolności, pochodzące z indywidualizmu. Następuje odejście od koncepcji miłości jako bezinteresownego daru, ku koncepcjom przeżyciowym zasadzającym się na przyjemnościach, czyli do utylitaryzmu, który jawi się jako *antyteza* miłości.

W konsekwencji tak zredukowana miłość będąc *tylko* *wzajemnym „używaniem” siebie przez mężczyznę i kobietę, czyni człowieka niewolnikiem własnych słabości*. Taka postawa cechuje – zdaniem Ojca Świętego – *egoizm, nie tylko jednostki, ale również egoizm we dwoje*.²⁰ Człowiek

¹⁹Ta postawa rodziny jest szczególnie ważna nie tylko w sytuacjach braku wolności religijnej, lecz także w chwilach kontestacji, czy wręcz odrzucania wiary chrześcijańskiej w procesie adolescencji, por. FC 52 – 52. W tym aspekcie rodzina jest wezwana do ukazywania prawdziwych dróg życia. Wzorem dojrzałego życia rodzinnego są męczennicy podlascy, zob. F. Juchimiuk, *Męczennicy podlascy: Wincenty Lewoniuk i 12 towarzyszy*, w: L'Osservatore Romano 10 (1997) nr 187, s. 35 - 36. Odtąd OsRomPol.

²⁰Zob. GmS 13, 14.

pozbawia się osobowego wymiaru i ogranicza się do zespołu doznań. A dzieci są uważane nie tylko za jedną z wielu rzeczy, które można mieć lub nie mieć, według własnych upodobań, *lecz jako niebezpieczeństwo, przed którym należy się bronić.*²¹

Na tej ideologii utylitaryzmu zasadzają się tzw. *wolna miłość*²² i *wolne związki*.²³ Także sytuacja nieprawidłowa wynikająca z *małżeństwa na próbę* doznaje tu swoistej legalizacji. Ponadto indywidualizm błędnie ujmuje niezależność *małżonków we wzajemnych odniesieniach.*²⁴ Innym zjawiskiem mogącym prowadzić do kryzysu miłości małżeńskiej są *małżeństwa ideologicznie podzielonych* i *małżeństwa mieszane*. Także eksterminacja ekonomiczna może przyczynić się do kryzysu miłości małżeńskiej.

2.2. Utrata więzi rodzinnych

Zdaniem nestora polskiej nauki o rodzinie O. Prof. Leona Dyczewskiego: *więź rodzinna to cały kompleks sił przyciągających jej członków nawzajem do siebie i wiążących ich ze sobą.*²⁵ Jest to zjawisko dynamiczne ulegające ciągłym przeobrażeniom.²⁶ W małżeństwie i w rodzinie jest cały szereg wzajemnych więzi, takich jak więzi oblubieńczości, ojcostwa, macierzyństwa, synostwa, braterstwa, a także więzi dziadkowstwa - wnuczostwa, dalszych krewnych, itd. Obecnie więzi te ulegają dysfunkcyjnym zmianom. Wśród czynników wymienia Ojciec Święty aborcję, w wyniku której *rodzina zostaje śmiertelnie zraniona*

²¹ FC 6; por. Jan Paweł II, *Centesimus annus*, Rzym 1.05.1991, nr 39. Odtąd CA.

²² Zdaniem Ojca Świętego: *tak zwana „wolna miłość” (...) niszczy (...) miłość. Ileż rodzin uległo rozbiciu z tego właśnie powodu! Sugestia, aby iść zawsze za „prawdziwym” uczuciem (...) czyni człowieka niewolnikiem tego, co św. Tomasz nazywa „passiones animae” - niewolnikiem ludzkich namiętności i instynktów*, GmS 14.

²³ Zdaniem Papieża: *Chodzi tu o związki bez żadnej uznanej publicznie więzi instytucjonalnej, ani cywilnej, ani religijnej*, FC 81. Określa się je jako *uniones de facto*, zob. Papieska Rada Rodziny, *Rodzina, Małżeństwo i „wolne związki” (lub tzw. związki faktyczne)*, Watykan 26.07.2000, Wstęp. Odtąd RMiWZ.

²⁴ FC 6.

²⁵ L. Dyczewski, *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002, s. 11. W tak pojętej więzi rodzinnej ten Autor wyróżnia trzy zespoły więzi: więź strukturalną przedmiotową, więź osobową i więź kulturową. Więcej na ten temat zob. tamże, s. 15 – 18.

²⁶ Por. Z. Zaborowski, *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno - wychowawcza*, Warszawa 1969 s. 96 - 109.

i zbezczeszczonea.²⁷ Do tej kategorii zaliczamy także eutanazję, poprzez którą zostają zerwane więzy z chorymi członkami rodziny.²⁸

Podobnie rozwody i eksterminacja ekonomiczna przyczyniają się do zerwania więzi rodzinnych, szczególnie wtedy, gdy rodzice z różnych przyczyn są pozbawiani praw rodzicielskich. Prowadzi to nawet do całkowitego sieroctwa dzieci, które są instalowane w domach dziecka, a następnie w rodzinach zastępczych.²⁹ Zerwanie więzi rodzinnych inicjuje nie tylko rozwody, ale także powstawanie nowych związków cywilnych lub *wolnych związków*, a w konsekwencji odrzucanie norm etycznych Kościoła Katolickiego.³⁰ Innym zjawiskiem prowadzącym do zerwania więzi rodzinnych jest alkoholizm i narkomania.³¹

2.3. Plaga bezrobocia

Zdaniem Ojca Świętego bezrobocie *stanowi groźną plagę społeczną*.³² Papież definiuje go jako *brak zatrudnienia dla uzdolnionych do tego podmiotów pracy*.³³ Zauważamy, że ujmuje On to zjawisko w relacji do pracy. Bowiem to praca jest właściwym przejawem funkcjonowania

²⁷ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, Rzym 25.03.1995, nr 59. Odtąd EV.

²⁸ Por. EV 64; GmS 15; L. Dyczewski, *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i w kulturze*, Lublin 1994, s. 113.

²⁹ Polska ratyfikowała Konwencję Praw Dziecka (Nowy Jork 20.11.1989). Weszła ona w życie 2.09.1991, lecz z zastrzeżeniami. Zastrzeżenia dotyczą artykułu 7 i 38 Konwencji. Zdaniem I. Malinowskiej: *Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka*, I. Malinowska, *Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa*, Warszawa 1996, s. 37 – 38. W ten sposób dla dziecka przysposobianego więzi z pierwotną rodziną zostają całkowicie zrywane.

³⁰ Por. FC 81 – 84; RMiWZ 39. Warto nadmienić, że Kościół Prawosławny dopuszcza pod pewnymi warunkami trzy małżeństwa po uprzednich rozwodach, zob. J. Auleytner, *Polityka społeczna, czyli ujarzmianie chaosu socjalnego*, Warszawa 2002, s. 209; L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 66.

³¹ Por. Jan Paweł II, *Przesłanie do Uczestników Międzynarodowej Konferencji na temat Problemów Narkomanii i Alkoholizmu*, Watykan 21.11.1991, w: *Przesłanie nadziei. Przewodnik dla Duszpasterstwa Trzeźwości*, dz. zb. pod red. M. Dziewieckiego, Warszawa, brw, s. 188 - 189. Odtąd PRZESŁANIE.

³² Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, Watykan 28.06.2003, nr 87. Odtąd EiE.

³³ LE 18. Jest to ważne zadenotowanie pojęcia, bowiem w doktrynie papieskiej obserwujemy jego ewolucję. Dla przykładu Leon XIII i Pius X, Benedykt XV i częściowo Pius XI implikowali do bezrobocia także strajk, bądź manifestację, por. S. Markiewicz, *Ewolucja społecznej doktryny Kościoła*, Warszawa 1983, s. 48 – 49.

rodziny.³⁴ Z kolei: *Bezrobocie stanowi w naszych czasach jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla życia rodzinnego, (...) oznacza dramatyczny stan skrajnej nędzy.*³⁵ Zazwyczaj informacja o utracie pracy wywołuje szok psychiczny prowadzący do rozpaczki, zagubienia i utraty nadziei. Kondycja zdrowotna rodziny ulega osłabieniu. Traci ona prawo do godziwej opieki lekarskiej, co prowadzi do wzrostu współczynnika śmiertelności.³⁶ Bezrobocie doprowadza rodzinę do eksterminacji ekonomicznej. Bezrobotny ucieka od takiego życia i szuka pociechy w sferze przeżyć powstałych pod wpływem alkoholu lub narkotyków.³⁷ Relacje w rodzinie ulegają depersonalizacji. Zdaniem Ojca Świętego, bezrobocie szczególnie jest *dramatem* dla młodzieży, bowiem powoduje niezawinione skutki psychologiczne i charakterologiczne.³⁸

Rodzina bezrobotna ma prawo do zasiłku,³⁹ lecz jest to upokarzająca forma pomocy.⁴⁰

2.4. Szkodliwy wpływ środków społecznego przekazu

Zdaniem A. Zwolińskiego środki społecznego przekazu to *urządzenia, instytucje i osoby, za pomocą których kieruje się pewne treści do bardzo licznej i zróżnicowanej publiczności.*⁴¹ Mają one wielką moc, są

³⁴Por. LE 10. Praca człowieka – zdaniem Papieża - *zespala z ludźmi (...), którzy są ciałem z jego ciała i krwią z jego krwi*, Jan Paweł II, Homilia do robotników, Saint - Denis 31.05.1980, w: (red. M.) Rydwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. II, Lublin – Rzym 1987, s. 111. Otdąd DNSK.

³⁵GmS 17; Por. RN 31; Pius XI, *Nova impendet*, Rzym 2.10. 1931, nr 1 – 4; L. Dyczewski, *The family in a transforming society*, Lublin 1999, s. 181 – 182.

³⁶Zob. Jan Paweł II, Przemówienie do ubogich, Tondo 18.02.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne 1981*, t. IV, Warszawa 1984, s. 318; M. Szyłko – Szkoczny, *Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2004, s. 77.

³⁷Por. Jan Paweł II, Przemówienie do robotników w fabryce Transfield Ltd., Sydney 26.11.1986, OsRomPol 8 (1987) nr 87, s. 20; E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Warszawa 1998, s. 141.

³⁸Por. LE 18. A. Bańka, *Zaodznastwo. Doradztwo zawodowe. Pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*, Poznań 1995, s. 168.

³⁹Por. LE 18; Por. CA 31; Jan XXIII, *Pacem in terris*, Rzym 11.04.1963, nr 11.

⁴⁰Por. S. Wyszyński, *Przemiany moralno – religijne pod wpływem bezrobocia*, w: (red.) J. Górný, *Stefan Wyszyński. Początki nauczania społecznego (1934 – 1939)*, Warszawa 2001, s. 80.

⁴¹A. Zwoliński, *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, dz. zb. pod red A. Zwolińskiego, Radom 2003, s. 504.

zdołne osiągnąć i poruszyć całe zbiorowości, a nawet całą społeczność ludzką.⁴² Mówi się że są nawet IV władzą w państwie.⁴³

Jan Paweł II zauważa, że w naszych czasach *mass media* będąc ze swej natury neutralne aksjologicznie, dążą do manipulacji i zakłamywania prawdy o człowieku i o rodzinie. Zostały one bowiem oddzielone od zdrowych zasad etycznych, czyli od prawdy i od dobra.⁴⁴ To niebezpieczeństwo jawi się tym groźniejsze, że środki te swoich założeniach programowo zwracają się do rodziny i jej poszczególnych członków.⁴⁵ Wchodząc do rodziny i będąc uznawane za autorytet, stają się anty - wychowawcą.⁴⁶ Nawet sami rodzice jakby *dla świętego spokoju* powierzają swoje dzieci opiece *agresji* *mass mediów*.⁴⁷ Dość często rodzina nie zadaje sobie trudu rozpoznania rzeczywistości i bezkrytycznie uznaje za swoje *fakty prasowe*, dając się ponieść *opinii społecznej*.⁴⁸

Ponadto *mass media* lansują fałszywą antropologię kobiety, deformując prawdę o godności i macierzyństwie kobiety.⁴⁹ Papież zauważa, że środki społecznego przekazu biorą udział w *spisku przeciw życiu* prowadząc kampanie na rzecz rozpowszechniania antykoncepcji, sterylizacji,

⁴² Zob. Sobór Watykański II, *Inter mirifica*, Rzym 4.12.1963, nr 1.

⁴³ Por. *Oreędzie na XXXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, Watykan 24.01.2000; CA 44; N. Labkowicz, *Czas kryzysu, czas przełomu*, Kraków 1996, s. 72.

⁴⁴ Por. GmS 20. Warto nadmienić, że co prawda w doktrynie Jana Pawła II priorytetową zasadą jest prawda, lecz nie każdy człowiek ma do niej prawo. Mając to na uwadze, Ojciec Święty do nas Polaków powiedział: *czasem człowiek nie ma prawa do prawdy, do pewnej prawdy, dlatego my patrzymy z podziwem na ludzi, którzy wobec przemocy, np. w czasie okupacji, potrafili nie wydać, nie powiedzieć prawdy, ponieważ do tej prawdy nie miał prawa ten, który jej żądał, który ją wymuszał*, Jan Paweł II, Homilia do wiernych, Olsztyn 6.06.1991, w: (red.) E. Czumakow, D. Sobkowicz, *Czwarta pielgrzymka Ojca Świętego Jana Pawła II do Ojczyzny, 1 - 9 czerwca 1991 r. Bogu dziękujcie, ducha nie gościę*, Warszawa 1991, s. 208.

⁴⁵ Por. *Oreędzie na XXXI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, Watykan 24.01.1997.

⁴⁶ Zob. *Oreędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, Watykan 1.05.1980.

⁴⁷ Zob. FC 76; M. Laszczak, *Psychologia przekazu reklamowego*, Kraków 2000, s. 122.

⁴⁸ Por. *Oreędzie na XX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, Watykan 24.01.1986; FC 76; A. Lepa, *Świat propagandy*, Częstochowa 1994, s. 63 - 64. Godnym uwagi wydaje się nadmienienie, że fakt prasowy oznacza samo zapisane danej treści - nawet fantazyjnej - w nośniku informacji, np. w gazecie.

⁴⁹ Por. EV 86; *Oreędzie na XXX Światowy Dzień Środków społecznego Przekazu*, Watykan 24.01.1996.

aborcji. Są one na usługach *cywilizacji śmierci*. Jan Paweł II jest zdania, że rodziny powinni mieć wpływ na produkcję programów. Pragnie, aby został opracowany rodzinny kodeks deontologiczny dla tych co działają w świecie mass mediów.⁵⁰

3. ZAGROŻENIA TRWAŁOŚCI RODZINY

Zdaniem Jana Pawła II w naszym kontekście dziejowym trwałość rodziny chrześcijańskiej jest poważnie zagrożona poprzez następujące czynniki: 1. Plagę rozwodów, 2. Problem aborcji, 3. Problem eutanazji, 4. Klęskę alkoholizmu i narkomanii. W poniższych rozważaniach naukowych dokonamy rozwinięcia tych zagadnień.

3.1. Plaga rozwodów

Jan Paweł II w duchu Vaticanum II jest zdania, że rozwody pociągają za sobą następstwa wyniszczające, które szerzą się w społeczeństwie na kształt plagi.⁵¹ W naszym kontekście dziejowym jesteśmy świadkami jakiegoś apogeum rozwodów,⁵² uznawanych w świadomości społecznej za integralną część życia rodzinnego.⁵³

Zdaniem Ojca Świętego u źródeł rozvodu małżonków znajdują się destrukcyjne czynniki *takie jak brak wzajemnego zrozumienia, nieumiejętność otwarcia się na relacje międzyosobowe i inne*, (które – dopis LW) *mogą w przykry sposób doprowadzić ważnie zawarte małżeństwo do*

⁵⁰Por. EV 17; EiE 63. Deontologiczny, znaczy dotyczący moralności wpływającej z ontologii bytu, a nie moralności asubstancjalnej, por. K. Wojtyła, Nowożytny utylityzm i próby jego przewyciężenia, w: Karol Wojtyła, *Wykłady lubelskie*, dz. zb. pod red. T. Stycznia, J.W. Galkowskiego, A. Rodzińskiego, A. Szostka, Lublin 1986, s. 240 – 250.

⁵¹ Por. FC 84; KDK 47.

⁵² Dla przykładu, z 67 % dzieci urodzonych w USA w związku małżeńskim w latach 90 tych XX wieku, aż 45 % będzie świadkami rozvodu swoich rodziców w wieku lat 18. Z kolei niektórzy małżonkowie zaczekają z rozwodem aż dzieci się usamodzielnią. W rodzinach afroamerykanów ten procent będzie znacznie wyższy. Z kolei 25 % z pozostałych 33 % dzieci urodziło w konkubinatach, których rozpad jest znacznie wyższy, por. F. Fukuyama, dz. cyt., s. 49 - 50.

⁵³W badaniach socjologicznych w Warszawie w 1996 roku 66,6% badanych opowiedziało się zdecydowanie za dopuszczalnością rozwodów, natomiast w tradycyjnej wsi tarnowskiej w 1994 roku 57,5 % zdecydowanie opowiedziało się za dopuszczalnością rozwodów, por. J. Mariański, dz. cyt., s. 342 - 346.

rozłamu, często nie do naprawienia.⁵⁴ Te destrukcyjne czynniki zasadzają się na zatwardziałości serca,⁵⁵ zamkniętego na naukę i łaskę Zbawiciela.

Los rozwiedzionych małżonków jest różnorodny. Frustracyjne jest życie porzuconego małżonka. Jeśli nie zawiera on nowego małżeństwa cywilnego, lecz poświęca się obowiązkom rodzinnym to zachowuje prawo do pełnej sakramentalnej komunii z Kościołem.

Natomiast inny jest status małżonków – inicjatorów rozwodu. I jeśli jako rozwodnicy zwarli małżeństwo cywilne to Kościół nadal otacza ich opieką duchową i daje im posiadane środki zbawienia. Zachęca ich do spełnia określonych praktyk religijnych i do religijnego wychowania dzieci.⁵⁶ Owocnie przyjąć sakrament pokuty mogą ci rozwodnicy, co zawarli małżeństwo cywilne, lecz żałują za popełniony czyn i z ważnego powodu – np. z racji wychowywania dzieci - nie mogą się rozstać, i postanawiają żyć we wstrzemięźliwości.⁵⁷

Rozwody wywierają negatywny wpływ na dzieci. I to o wiele większy niż traumatyczne przeżycie związane ze śmiercią któregoś z rodziców z przyczyn naturalnych.⁵⁸ W wyniku frustracji rozwodowej rodziców, mają miejsce u dzieci i młodzieży myśli i próby samobójcze.⁵⁹

⁵⁴FC 83.

⁵⁵Por. Jan Paweł II, Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej, Watykan 28.01.2002, w: (red.) K. Chojnacka, *Ojciec Święty Jan Paweł II. O nierozzerwalności małżeństwa*, Kraków 2002, s. 65.

⁵⁶ Jednakże jak akcentuje Ojciec Święty, jeśli rozwiedziony zawarł małżeństwo cywilne to do pełnej jedności z Kościołem w komunii eucharystycznej nie może być dopuszczony, Por. FC 84.

⁵⁷ Takim osobom zaleca się przystępowanie do pokuty i Eucharystii w miejscu w którym nie są znani, Por. FC 84.

⁵⁸Ten pogląd jest zgodny z myślą Jana Pawła II, który jest zdania, że rozwód nie tylko pozbawia dzieci prawdziwej miłości, ale rani je i skazuje na duchowe kalectwo, por. Jan Paweł II, Homilia do wiernych, Szczecin – Jasne Błonia 11.06.1987, w: (red.), S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy, *Do końca ich umiłował. Jan Paweł II. Trzecia wizyta duszpasterska w Polsce 8 - 14 czerwca 1987 roku*, Lublin 1987, s. 126; M. Graczyk, art. cyt., s. 53; RMiWZ 5; F. Fukuyama, dz. cyt., s. 51.

⁵⁹Por. J. Mazur, *Katolicka nauka społeczna*, Kraków 1992, s. 201. To stanowisko potwierdzają badania socjologiczne przeprowadzone przez Autora niniejszego artykułu wśród młodzieży gimnazjalnej. Jedna z respondentek pisze do swoich rodziców: *Jeśli rozwiedziecie się to będzie mój koniec*, Wasza córka. W aksjologii młodego człowieka to przeżycie jest owiane nimbem grozy: *Boję się, aby nie doszło do najgorszej rzeczy, czyli do waszego rozwodu*, Wasz syn. Na uwagę zasługuje jeszcze jedna wypowiedź: *Drodzy Rodzice! Nie rozwóďte się, bo to będzie dla mnie katastrofą. Nie przeżyje tego*, Wasze dziecko.

Dzieci te są pełne przeróżnych kompleksów i deformacji osobowych.⁶⁰ Papież wzywa wszystkich, aby nie ulegali mentalności rozwodowej. Domaga się zdelegalizowania rozwodów.⁶¹ Z kolei kapłani niech propagują nierozzerwalność i niosą pomoc małżonkom przeżywającym trudności. A małżonkowie niech ufnie współpracują z łaską Bożą.

3.2. Problem aborcji

Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* naucza, że aborcja to *przerwanie ciąży jest - niezależnie od tego w jaki sposób zostaje dokonane - świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem.*⁶² Jest to zabójstwo bezbronnej istoty ludzkiej.

Niepokojące jest istnienie społecznego przyzwolenia, a nawet imperatywu, określanego przez Papieża *spiskiem przeciwko życiu.*⁶³ Swoją rolę w tym spisku mają także mass media.⁶⁴ Wtórują im przeróżne ideologie starające się nadać jej moralną legalność.⁶⁵ Szczególnie określone kategorie polityków, nie mających już nic innego do zaaferowania nabierają specjalizacji w tym zagadnieniu, działając nawet wbrew Konstytucji RP.⁶⁶

⁶⁰Zdarza się, że młody człowiek mając negatywne doświadczenia z rozvodu rodziców, nabiera urazu do instytucji małżeństwa i żyje w *wolnym związku*, por. RMiWZ 5.

⁶¹ Por. Jan Paweł II, Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej, Watykan 28.01.2002, art. cyt., s. 70. Godnym uwagi wydaje się nadmienienie, że katolickie kraje Europy zalegalizowały rozwody stosunkowo niedawno; Włochy w 1970 r., Hiszpania 1981 r., Portugalia w 1974 r., zob. F. Fukuyama, dz. cyt., s. 47, 275.

⁶² EV 58.

⁶³ EV 17; Por. GmS 21. Opinie społeczeństwa polskiego na temat prawnej regulacji przerywania ciąży są dość stabilne. W 1997 r. 14 % badanych prezentowało pogląd, że przerywanie ciąży powinno być dozwolone bez żadnych ograniczeń, 36 % - dozwolone, ale z pewnymi graniczeniami, 27 % - zakazane, lecz z pewnymi wyjątkami, 14 % całkowicie zakazane i 8 % - niezdecydowanych, Por. J. Mariański, dz. cyt., s. 354.

⁶⁴ Por. EV 17.

⁶⁵ Por. R. Legutko, *Dylematy kapitalizmu*, Paris 1986, s. 174 - 175.

⁶⁶ Warto zaznaczyć, że jakkolwiek legalizacja aborcji dokonana przez Sejm poprzedniej kadencji ze względów społecznych została natychmiast odrzucona przez Trybunał Konstytucyjny jako niezgodna z Konstytucją RP. Trzeba nadmienić, że Trybunał Konstytucyjny uznał 28 maja 1997 r., że przepis ustawy dopuszczający aborcję z powodu ciężkich warunków życiowych kobiety - matki z dnia 30 sierpnia 1996 r. jest sprzeczny z konstytucyjnym porządkiem prawnym, obowiązującej wówczas konstytucji PRL. Obecnie obowiązuje Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r. zapewniająca każdemu człowiekowi prawną ochronę życia. Wzmacnia ona

W tym kontekście wydaje się wskazanym nadmienienie, że kiedyś dziecko było postrzegane jako przybysz z daleka, jako dar od Boga.⁶⁷ Natomiast w kulturze zsekularyzowanej zostaje zredukowane do wymiaru biologicznego. Ojciec Święty zauważa tu swego rodzaju paradoks, że matka daje życie, czy też przekazuje je od Boga, a czasem *to ona, matka, podejmuje decyzję i domaga się zabójstwa tej istoty, a nawet sama je powoduje*.⁶⁸ Jednakże Jan Paweł II zdaje sobie sprawę z tego, że decyzję o zabiciu dziecka podejmują także pozostali członkowie rodziny, instruowani przez różnorodne czynniki społeczne. Zaistniała aborcja owiewa rodzinę nimbem grozy. Ojciec Święty tą groźbę wyraża w słowach: *w ten sposób rodzina zostaje śmiertelnie zraniona i zbezczeszczona w swej naturze jako wspólnota miłości oraz w swym powołaniu jako „sanktuarium życia*.⁶⁹ *I zostaje podeptane także pokrewieństwo „ciała i krwi”*.⁷⁰ W konsekwencji rodzina - ci co przyczynili się do aborcji – znajdują się w stanie ekskomuniki.⁷¹

Ojciec Święty wzywa rodziny do budowy *kultury życia*. Pochwala heroizm tych matek, które mimo licznych trudności wydają na świat potomstwo. Pragnie by powstawało wiele ośrodków opieki nad dzieckiem

podmiotowe racje przedmiotowego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 28 maja 1997 roku, zob. R. Krajewski, *Rozważania wokół dopuszczalności przerywania ciąży z tzw. względów społecznych*, w: *Polityka Społeczna* 31 (2004) nr 1, s. 37 – 38. W konkluzji ten Autor zaleca: *lepiej byłoby, aby ustawodawca skupił się na tych regulacjach prawnych, dzięki którym coraz mniej osób będzie żyło w trudnej sytuacji materialnej*, tamże, s. 38.

⁶⁷Por. L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin 1994, s. 35 – 36. Według antropologii kultury ludności wiejskiej dzieci przynosi bocian od Boga i pozostawia w objęciu gospodarskim. Czyni to pod opieką świętego Wojciecha, który jest świętym słowiańskim, por. L. Stomma, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.*, Warszawa 1986, s. 135 – 138, 219, 222; S. Grygiel, *Kimże jest człowiek*, Kielce 1995, s. 266. Z tej racji za wielki błąd naukowy należy poczytywać przenoszenie treści z płaszczyzny biologii na płaszczyznę antropologii kultury. Ci którzy wyjaśniają - czy wręcz wyśmiewają – antropologię kultury określeniami typu medycznego, czy też biologicznego, to nie rozumieją świata w którym im przyszło żyć. Warto zwrócić uwagę, że ten sposób klasyfikacji naukowej jest tożsamy z metodologią Jana Pawła II, który wręcz żąda zachowania i respektowania porządków poznania, zob. przypis nr 75.

⁶⁸ EV 58.

⁶⁹ EV 59.

⁷⁰ EV 8.

⁷¹W kanonie 1398 KPK czytamy: *Kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa*, EV 62. Tą karą Kościół katolicki nie tylko pragnie uświadomić *Kościółowi domowemu* wagę dokonanego przez niego przestępstwa, lecz także zachęcić go do gorliwego poszukiwania drogi nawrócenia, por. EV 62.

i samotną matką.⁷² Wzywa do promocji *polityki rodzinnej*. Zaleca różne formy adopcji. Wielka odpowiedzialność w służbie życiu spoczywa na służbie zdrowia, która winna się kierować składaną przysięgą Hipokratesa.

3.3. Problem eutanazji

Zdaniem Ojca Świętego: *Przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia. „Eutanazję należy zatem rozpatrywać w kontekście intencji oraz zastosowanych metod”.*⁷³ Praktyka eutanazji zawiera - zależnie od okoliczności - zło cechujące samobójstwo – samobójstwo wspomagane, lub zabójstwo. Także ten kto czyni *samobójstwo wspomagane* poprzez popieranie samobójczego zamiaru drugiego człowieka i współdziałanie w jego realizacji to staje się współnikiem, a czasem wręcz bezpośrednim sprawcą *niepokojącego wynaturzenia moralnego*. Eutanazja jest *szczytem samowoli*, gdy zostaje dokonana w kręgu rodzinnym na osobie która w żaden sposób jej nie żądała, ani nie wyraziła na nią zgody.⁷⁴

Od eutanazji Ojciec Święty odróżnia decyzję o rezygnacji z tak zwanej *uporczywej terapii*. W tym aspekcie Papież porusza problem *terapii paliatywnych*, których celem jest złagodzenie cierpienia w końcowym stadium choroby.⁷⁵ Pokusa eutanazji w formie samobójstwa, lub samobójstwa wspomaganego dosięga ludzi starszych i nieuleczalnie chorych.⁷⁶ Papież zauważa także, że ta pokusa pojawia się w sytuacji

⁷²Por. EV 86. Warto nadmienić, że Dom Samotnej Matki w Wadowicach nosi imię Matki Papieża Emilii.

⁷³EV 65.

⁷⁴Przybiera ona wówczas formę zabójstwa. Wstrząsająca sprawa Terri Schiavo jest tego przykładem, którą mąż i sędziowie zamordowali, zob. K. Warecki, *Mąż i sędziowie zamordowali Terri*, w: *Nasz Dziennik*, 76 (2005) nr 2181. Trzeba nadmienić, że zdaniem Papieża niedopuszczalne jest mieszanie odrębnych porządków, por. EV 11. Bowiem według porządku prawnego nastąpiło wydanie wyroku nakazującego odłączenie aparatury, biologicznego – przerwanie odżywiania, medycznego – zgon, a moralnego – zabójstwo bezbronnej istoty.

⁷⁵Jednakże *nie należy pozbawiać umierającego świadomości bez poważnych przyczyn*, EV 65.

⁷⁶Bowiem na starość zostają tylko członkowie z rodziny, nie ma już układów z pracy zawodowej. A jeżeli osoba starsza w życiu przechodziła sprawy rozwodowe połączone z majątkowymi, to więzi rodzinne uległy poluzowaniu, a nawet zerwaniu. Nie jest to już osoba żywotna i pociągająca, nie jest też szczególnie miła. Tak więc powróciła ona do stanu dziecięcego uzależnienia, tyle tylko, że jest już pozbawiona dziecięcej słodyczy. Wprowadziwszy się do domu starców, jest otoczona przez

noworodków z poważnymi deformacjami ciała lub chorobami. Istnieją także formy eutanazji zamaskowanej, gdy pobiera się organy od ludzi, zanim zostali uznani za zmarłych. Niedopuszczalna jest też praktyka wykorzystywania specjalnie wyprodukowanych embrionów i płodów ludzkich do leczenia określonych chorób. Niegodziwe są też eksperymenty biomedyczne dokonywane na embrionach ludzkich, prowadzące nieuchronnie do ich zabicia.⁷⁷

3.4. Klęska alkoholizmu i narkomanii

Ojciec Święty na początku swego pontyfikatu stwierdził: *Świat współczesny dotknięty jest wielką społeczną klęską alkoholizmu, który (...) rozbija rodziny, pozbawia dzieci szczęścia własnego domu, obarcza je trwałą upośledzeniem fizycznym i umysłowym, piętnem nałogu własnych rodziców.*⁷⁸ Analogicznie wypowiada się Papież o narkomanii. Te zjawiska ujmuje w kategorii *podstępnych plag społecznych.*⁷⁹ U źródeł ich powstawania zauważa brak sensu istnienia, połączoną z ucieczką od wolności w urojoną i sztuczną szczęśliwość hedonistyczną.⁸⁰ Te uzależnienia nazywa Papież *sztuczną konsumpcją.*⁸¹

Nadużywanie alkoholu i narkomania prowadzą nie tylko do niszczenia rodziny, ale także do zagrożenia i utraty życia jej poszczególnych członków. Ponadto są one źródłem marginalizacji ekonomicznej i biedy. Sytuacja staje się wręcz tragiczna, kiedy rodzic pod wpływem środka uzależniającego staje się osobą agresywną i nieobliczalną w działania dysfunkcyjne. Dzieci są zmuszone szukać pomocy w izbach dziecka, a rodzicom odbiera się prawa rodzicielskie.⁸² Jak potwierdza doświadczenie, dzieci z rodzin z uzależnieniami, dość często popadają w nałogi. Przy tym zauważa Papież, że są zmuszani *do rozprowadzania narkotyków przez osoby*

obcych. Nastaje straszna i niewiarygodna samotność wzmagająca pokusę samobójstwa - eutanazji, por. F. Fukuyama, dz. cyt. s. 114 - 115.

⁷⁷ Por. EV 63.

⁷⁸ Jan Paweł II, Przemówienie – brak adresata, brak miejsca wygłoszenia, 20.01.1979, cyt. za J. Gomółka, *Abstynencja dzieci i młodzieży nadzieją trzeźwości dla dorosłych*, Warszawa 2004, s. 75.

⁷⁹ Przesłanie, s. 186.

⁸⁰ Por. FC 43: Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, Rzym 30.12.1987, nr 28; CA 41; EiE 10.

⁸¹ Por. CA 36; Jan Paweł II, Homilia dla członków włoskiego Komitetu Solidarności z Narkomanami, Watykan 9.08.1980, OsRomPol 1 (1980) nr 11, s. 11; E. Fromm, *Zdrowe społeczeństwo*, Warszawa 1996, s. 201.

⁸² Por. Przesłanie, s. 187 – 188; J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Warszawa 2001, s. 121, 129.

starsze. Ojciec Święty zwraca się do młodzieży z z troskaniem, aby strzegła się pokusy iluzorycznych przeżyć, spowodowany różnymi uzależnieniami.

Papież akcentuje, że rodziny alkoholików i narkomanów wymagają szczególnej pomocy duszpasterskiej. Wszystkich ludzi dobrej woli wzywa Jan Paweł II do solidarności. Apeluje aby zdemaskować handlarzy śmiercią i rozerwać pajęczynę obojętności.⁸³ Jan Paweł II wzywa Maryję, aby była natchnieniem dla walczących z uzależnieniami.⁸⁴

ZAKOŃCZENIE

Końcowy etap niniejszej pracy skłania nas do sformułowania konkretnych wyników badawczych. Zauważamy, że doktryna Jana Pawła II jawi się w pewnej mierze jako *sui generis* reakcja na dysfunkcyjne czynniki, jakie w dzisiejszym świecie oddziałują na rodzinę. Spostrzeżenia te dotyczą w głównej mierze źródeł zagrożeń życia rodzinnego, które także stanowią integralną część papieskiego nauczania o rodzinie, a których to wyartykułowanie stanowiło cel naszego podejścia gnozologicznego. W celu przejrzystego procesu badawczego zaprezentowaliśmy papieską antropologię rodziny. W jej panoramie podeszliśmy badawczo do źródeł zagrożeń życia rodzinnego. Te *czynniki dysfunkcyjne* podzieliliśmy na dwie kategorie: *Przyczyny kryzysu rodziny* i *Zagrożenia trwałości rodziny*. Wśród *przyczyn kryzysu rodziny* wyszczególniliśmy: kryzys miłości małżeńskiej, utratę więzi rodzinnych, plagę bezrobocia i szkodliwy wpływ środków społecznego przekazu. Natomiast do *zagrożeń trwałości rodziny* chrześcijańskiej się przyczyniają: plaga rozwodów, problem aborcji, problem eutanazji i klęska alkoholizmu i narkomanii.

Ukazany całościowo problem źródeł zagrożeń dla współczesnej rodziny w myśli Jana Pawła II ma dużą wartość, zarówno dla małżonków, duszpasterzy jak i przeróżnych instytucji. Dlatego wydaje się, że warto wciąż na nowo poświęcać tej cennej doktrynie wiele uwagi.

⁸³Zob. FC 77; CA 48; Przesłanie, s. 187 - 188.

⁸⁴Por. Jan Paweł II, Przemówienie do wiernych podczas Apelu Jasnogórskiego, Częstochowa 12.06.1987, w: (red.) S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy, *Do końca ich umiłował. Jan Paweł II. Trzecia wizyta duszpasterska w Polsce 8 - 14 czerwca 1987 roku*, dz. cyt., s. 197.